

դաշտապան աստուածունին, կոյսը, յաղթականը, կանգուն, անյարժ, նիզակը ուսին կրթնցուցած, վահանը ջրին ի վեր կանդան, աջ ձեռքին մէջ ոսկիէ եւ փղապկէ յաղթանակ մը բռնած, ոսկի եղիւր կուրծքին վրայ, նեղ ոսկի սաղաւարտ մը դուլիւր, աշխատանք գոյներով ոսկի մեծ պատմուճան մը հագած. դէմքը, ռոբերը, ձեռքերը, բազուկները զրահներուն եւ զգետներուն չընդափայլութեանը վրայ փղոսկրին տաք ու կենդանի ճեղքման թեամբ անջատուելով, իր պատուական քարէ ճերմակ աչքերը շնչոտ շողունով մը փողփողելով՝ ներկուած «սելլայ»-ին կէս-լոյսին մէջ, Անտարակոյս. անոր վեհ ու վսեմ արտայայտութիւնը երեւակայելով, Փրդի-աս յղացած էր զօրութիւն մը որ ամէն մարդկային շրջանակէ դուրս կը յորդէր, մին աշխարհեղբարկան ուժերէն որոնք իրերու ընթացքը կը վարեն, գործոն իմացականութիւնը որ Աթենքի համար, հայրենիքին հողին էր, Թերեւս իր սրտին մէջ հնչելն իմացած էր նոր բնագիտութեան եւ փիլիսոփայութեան արձագանքին, որոնք դեռ փոթելով ոգին ու նիւթը, մտածումը կը նկատէին իրեն «սիննէն թեթեւ ու ամենէն մաքուրը զոյացութեանց», տեսակ մը նուրբ եթեր ամենուրեք սփռուած՝ աշխարհիս կարգի արտազերելու եւ պահպանելու համար (1)։ Եւ այսպէս կազմուած էր անոր մէջ ժողովրդական դաշտապարէն ալ աւելի բարձր դաշտապար. իր Պալլասը կը դերազանցէր եզնեայի Պալլասը, որ արդէն ա՛յնքան վեհ էր, յաւիտենական բաներուն ամբողջ վեհափառութիւննովը։

Ի ԲԻՆՈՒԹ ԹԷՆ

(1) Անաքսագորասէն մնացած բնագիրը. — Փիդիաս Անաքսագորասն ունեկողրած էր Պերիկլէսի տունը, ինչպէս Միքել-Անճելո վերածնութեան սփոյթականները ունեկողրած էր Լորենցոյ տի Մեստիչի տունը։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԿԱՑՈՒԹԻՒՆ

— 0 —

«Թայմ»-ի բարիգեան թղթակիցը, Պ. Թը Պլովից, սեպտեմբեր 23 Պուականով իր լրագրին զրկուած թղթակցութեանը մէջ կը հաղորդէ թէ Գոմբիէնի մէջ Ֆրանսական եւ ռուսական նախարարներու միջեւ, ինչպէս եւ Ջարին եւ Պ. Լուպին միջեւ, փոխանցուած բոլոր խօսակցութեանց մէջ, այն խնդիրները որ գրեթէ տարամեծօրէն քննութեան ենթարկուած են, Արեւելքի եւ Մայրաքաղաք-Արեւելքի խնդիրներն են եղած, ինչպէս եւ Ֆրանսայի եւ Թուրքիոյ յարաբերութեանց խզումը. մտածուած է այն միջոցներուն վրայ զոր պէտք է ձեռք առնել որպէս թէ թուրքիա իր յանձնարարութիւններուն կատարումէն ետ չի նայ խուսափողական յապաղումներով, եւ հարկն ըմբռնուած է անհետացնելու այն նախանձու-

տութիւնները որ եւրոպական պետութիւններն իրարմէ կը բաժնին արեւելեան խնդրոյն մէջ, յաջողելու համար Սուլթանին վրայ ազդեցիկ ճնշում մը բանեցնելու։

Հայկական հարցն ալ նմանապէս նկատուութեան առնուած է։

Ջարը յայտարարած է թէ այլեւս իրեն համար անկողնիէ է հանդուրժել որ նոր վարդեր տեղի ունենան Հայաստանի մէջ։

Ֆրանքո-ռուս հանդիսութեանց վերջին բաժակաճառին մէջ զոր Պ. Լուպէ արտաստանած է, հետեւեալ տողերը ուշադրութեան. «Թրանքո-ռուս նիզակակցութիւնը, կ'ըսէ Պ. Լուպէ, տարիներու ընթացքին մէջ զարգացաւ, եւ այն խնդիրները որ երեսն հազար, զայն զըստան աշխուրջ, հաստատակամ, իր սեփական շահերը աշխարհիկ ընդհանուր շահերուն հետ հաշտեցնող, չափաւոր՝ որովհետեւ հզօր, եւ առաջուց յոժար, այն բոլոր լուծումներուն զոր կը ներշնչեն արդարութիւնն ու մարդկայնութիւնը»։

նայ իր պտոյտը կատարել (°) :

«... Այկից առաջ՝ Եւրոպան իր անտեղեւ-
կութեանը մէջ մեղմացուցից պարագաներ
փնտրեց իր անտարբերութեանը, անորոշու-
թեանը, գրեթէ մեղմացուցութեանը համար :

«Այս անդամ, առաջին տեղեկութիւն տը-
րուած է իրեն, եւ այդպիսի չքմեղանք մը չի
կրնար աշխուս գործածել : Ամէն բան իրեն կը
ծանուցանէ այն ծանրակշիռ դէպքերը որոնց
թատերաքննի ըլլալ կը վերսկսի Հայաստան :

«Նոյն իսկ օսմանեան չորրորդ զօրաբաժնէն
ուժ վառար Մուշ վրկուիլը՝ կացութեան վրայ
վտանգի նոր տարր մը աւելցնելով հանդերձ,
անոր սպանապղծ հանգամանքը կը հռչակէ :

«Հեռաձրական դարձակալութիւնները, մա-
նաւանդ յորմէհետէ հայկական խնդրէն ան-
համեմատելի կերպով նուազ ծանր շահերէ
ծնած անհամաձայնութիւն մը Ֆրանսայի եւ
Սուլթանին միջեւ յարաբերութիւնները խզած
է, այգերին բացին այդ հիւանդութեան նը-
շաններուն եւ Հայաստանէն իրենց զրկել կու-
տան հեռագրեր որոնց մէջ, որոշ չափով մը, եւ-
րեւան կուգայ ամբողջ ժողովրդի մը եղբրա-
կան անձկութիւնը : Այսուհետեւ, այդ տե-
ղեկութիւնները շատ անկատար են, շատ ան-
բաւական : կարելի է երբեմն կ'սկսած իր որ ա-
նոց քիչ մը «պտտու» ըլլան :

«Տեղեկութեան ուրիշ տարիքներ ալ ունե-
ինք, Նոյնական դատք մը արի ախոյեաննե-
րը, «Բթո Արմենիայ»ին մէջ, ա'յնքան ուշա-
գրաւ՝ իր ընդարձակ թղթակցութիւններով եւ
իր նկարուն ու վտերական նամակի քաղու-
անքներով «Իրօշակ»ին մէջ, քաջ օրկարել կու-
սակցութեան մը որ գտնէ ինչ որ կ'ուզէ եւ
որ գիտէ ուղի եւ գործել, մեզի բերին՝ օր առ
օր՝ որոշ, զրական մանրամասնութիւններ Սա-
սունի, Չէլթունի եւ այլ վնասուած գաւառնե-
րու խռովութեանց վրայ : Այս պահան, Մուշի
եւ ամբողջ վիլայէթին մէջ պայարման վի-
ճակի հաստատումին չնորհի, օչ մէկ նամակ
այլեւս չի կրնար անցնիլ :

«... Ինչպիսի պնդմանք ուրեմն քիչ է՝ այն ստի-
պողական պարտականութեան վրայ զոր ունի

զիւանագիտութիւնը՝ տեղեկութիւն ստանա-
լու, փարատելու այդ աղջմառնողները որոնք
միայն ոճերին նպաստաւոր կրնան ըլլալ :

«... Հիմարտութիւնը այն է որ այն առաւել
կամ նուազ նախապատրաստուած արկածնե-
րէն զուրա որոնք ամէն վայրկեան կտրող են
այդ ժողովրդ երկրին մէջ սպառնութեան եւ
չարչարանքի նոր մրրիկ մը արձակել, Հա-
յաստանի կացութիւնը մեծապէս անկայուն եւ
անտանելի պիտի մնայ ցործան պետութիւն-
ները չըմբռնեն վերջնական Պերլինի դաշնապե-
րը գործադրելու պէտքը :

«... Այն տկարութիւնը, որով Եւրոպա թո-
ղուց որ անկենդան դառնան Արեւելքի այդ
պայմանագրերէն Հակառ որդուն միտքէն մէկ քա-
նին, — մասնաւորապէս Նիքո յօդուածը Հա-
յաստանի մէջ բարիներող միտքու նկատմամբ,
— պատասխանատու է մեծագոյն մասին
չարիքներուն որով անկից ի վեր տառապա-
ն են Սուլթանին հպատակները եւ որուն հակա-
հարածը կրած է Եւրոպան : Այս ճշմարտու-
թիւնը կարծա փայլակի մը մէջ ընդշմարե-
ցին՝ հայկական կոտորածներու վաղորդայնին,
եւ Մայիսի «մեմորանտում»ը պետութեանց ա-
պաշխարան վերադարձն եղաւ դէպ ի միակ
փրկարար քաղաքականութիւնը : Անգամ մը
եւս մտապետութիւնը վերսկսաւ :

«Այսօր պետութիւններ իրենց առջեւ ունին
տեսակ մը պայմանաժամ, տեսակ մը չնորոշուած
ժամանակ, այդ սխալին արդիւնքը չէզոքաց-
նելու համար : Ամբողջ Արեւելքի մէջ, ժողո-
վուրդները, որ հակառակ ա'յնքան յոռասխա-
րութեանց, չեն կորսնցուցած դարձաւոր սովո-
րութիւնները Ֆրանսային նայելու ինչպէս մարդ
այնք կը դարձնէ գերագոյն սպառնիք մը, կը
յուսան թէ միջազգային հաւասարակշիռու-
թիւնը երայխաւորող դաշնակցութեան մը
վերջին ցոյցներ իրենց արդիւնք պիտի ունե-
նան, յանուն իրենց բարեկամ եւ դաշնակից
պետութեանց երկպառար համաձայնութեան,
ճշուած բանեցնել Սուլթանին վրայ, առանց
որուն այդ կէտապետ ոչինչ պիտի ընէ Հայաս-
տանի մէջ կոտորածներու վերականգն առաջին
առնելու համար :

«Եւ զիւանագիտութիւնը պէտք է որ նկա-
տողութեան ստնէ սա կէտը թէ ջարդերը որոնք
հանդէպ մարդկային խղճմասնաբաւ մը վերջա-
պէս պիտի ըմբոստան ար, կրնան նաեւ ծնունդ
տալ վրիժառութեան արարքներու որոնք ամէն
բանէ առաջ կը վրդովեն իրապաշտ քաղաքա-
պետներ եւ իրապաշտ խնկումութիւնը : »

— Յրանք-թուրք անհամաձայնութեան վերայ բարդուեցաւ անդլո-թուրք անհամաձայնութիւն մըն ալ թերեւս աւելի ծանրակշիւտ Գովէթի խնդիրը ամենասուր հանգամանք մը կուտայ Անդլիական եւ թրքական կառավարութեանց յարաբերութիւններուն ճանկնները կ'ուզեն բուրդով իրենց իշխանութեան տակ առնել Գովէթի, Պարսից ծոցին վրայ տաւա-հանդիստ մը որ զերմանական երկաթուղիի գծին վերջակէտը պիտի ըլլայ, Անդլիացիք որ Գովէթի տեղական Սուլթանին միշտ պաշտպանութիւն շնորհած են ութսուն տարիէ ի վեր եւ միշտ ալք ունեցած են այդ կարեւոր կէտը իւրացնելու, մէկ քանի զրահաորդըրկած են Գովէթի տոյն, ու կ'ապգրիւն Տաճիկներուն զօրք մտցնել Գովէթի:

Անդլիացից այս իշխանական ընթացքը թուրք կառավարութեան հանդէպ, այն միջոցին ուր Բաքտան եւ Ռուսիոյ Արեւելեան խնդիրը բանալու հակառակ կը թուին, շատ բարեպատէ է: Տաճկաստանը բարեկարգելու հոյժար Բաքտանայի եւ Ռուսիոյ ձեռք առնելիք միջոցներուն պիտի չհակառակի ուրեմն: Անդլիա, այլ ընդհակառակն պիտի փորձուի:

— Արաբիոյ Պոսթա վիլայէթին մէջ Սաա-տուն շեխը ապստամբած է Սուլթանին դէմ, որ 3000 զինուոր զրկած է հոն:

— Ալպանիոյ մէջ ալ շատ ուրջ ապստամբութիւն մը ծագած է: Սուլթանը 10000 զինուոր զրկած է այնտեղ:

— Կ'ըսուի թէ Սարաթով, Մակեդոնական քովսէթի նախկին նախագահը, Կոստակոնտինոպոլիսէն է Մակեդոնիոյ մէջ ապստամբութիւն մը յարուցնելու համար:

— «Տէյլի Նելզ» Պերլինէն իրեն զրկուած հետեւեալ հեռադիւրէ կ'հրատարակէ 30 սեպտեմբեր թուականով. «Անաստուէն եկած հեռագրատական տեղեկարարները կ'ըսեն թէ զիւղիլ, ռու թուրք բնակչութիւնը, հաւանականաբար իմանալու քաղաքութիւնէն զրդուած է շարժչանական դիրք մը կը սկսի սոնիլ հանդէպ եւրոպացիոց, թուրքերը կ'ը կարծեն թէ Բրանսա Սուլթանին մեծ վտանգներ կ'ապառնայ որովհետեւ Սուլթանը անկարող է վճարել ահապի գումարները զոր Բրանսա կ'ը պահանջէ առանց իրաւունք ունենալու: Առաւել կամ նուազ յայտնի կերպով կ'առաջարկեն Եւրոպացիներն եւ բոլոր քրիստոնեաները կոտորել»:

— Մարթին հոկտեմբեր 4 թուականով կ'ը հրատարակէ հետեւեալ հեռագիրը Պոլսէն. «Գերմանական զեապանը երեքշաբթիի գիշեր պալատը ճաշեց: Զաշի միջոցին, Սուլթանին պնդեց որ միջոցներ ձեռք առնէ պատանդաւորողը պի կազմութիւնը դարձանելու համար:

Ռուսական զեապանն ալ կ'ը հրատարակէ:

բացատրութիւն պահանջել Բ. Գուլէն՝ Հայաստանի վերջին զէպքերուն մասին, հիմնուելով իր ստացած հեղափոխական տեղեկութեանց վրայ:»

Այս բոլորը ցոյց կուտան թէ Եւրոպա լրջօրէն որոյած է զբաղիլ արեւելեան խնդրով ընդհանրապէս եւ հայկական խնդրով մասնաւորապէս, եւ թէ Պրանսան ու Ռուսիան են որ այդ շարժման զուրն են անցը:

ԱԶԳԱՅԻՆ ԲՐՈՆԻԿ

— 0.0. —

— Անդլիացի զրոյ մը, Պ. Հ. Պ. Լիւն, որ ջարդերէն յետոյ ճամբորդած է Հայաստանի մէկ ծայրէն միւսը, ամենակարեւոր գործ մը հնարարական է Հայաստանի վրայ, այդ գործը կ'ը Զաղկապոյ Երկու հատրէ. մին Ռուսահայաստանին նուիրուած, միւսը՝ տաճկական Հայաստանին: Հոգեմարդ ուսումնասիրութիւն մըն է, մարդեկիւն ալ անկողմնակալ, Հայոց անցեալին հետեւեալ, զարգացուած՝ 197 պատկերներով: Երոյնք կ'ը ներկայացնեն Հայաստանի գրեթէ ամբողջը, զեւսանները, անթիւները, ճարտարապետական զեղեցիկութիւնները, եւ: Սմին անպիտողա՞ն Հայ պէտք է որ ունենայ իր զարգարանին մէջ այս. զբանջելի գործը, որ թերեւս ամենէն լիակատար եւ ամենէն արդարադատ ուսումնասիրութիւնն է օտարի եւ կողմէ Հայաստանին նուր սո՞ւ:

— «Լաւ վիլլիւսթըն» զեղարուստական եւ գրական մեծ շարաթաթերթը իր յաջորդ թիւերէն մին ամբողջութեամբ պիտի նուիրէ Պ. Էսկար Շահինի գործին:

— «Ռովիլ Պանշը» իր 1 հոկտեմբերի թիւին մէջ հրատարակեց Նահապետ Գուլակ հին հայ աշուղտի «Սիրոյ երգերուն» մաս մը, թարգմանութեամբ Ա. Չապանեանի:

— «Ռովիլ ա՞ն Ռովիլ» հանդէսը պիտի հրատարակէ իր 15 հոկտեմբերի թիւին մէջ Պ. Բիւն Բիւնտի մէկ ընդարձակ յօդուածը հայկական խնդրոյն վրայ:

— «Ռովիլ պրանշը» իր հոկտեմբեր 15ի թիւին մէջ պիտի հրատարակէ Ա. Չապանեանի մէկ յօդուածը «Հայեր եւ երկաթաուոր-թուրքեր» տիտղոսով:

— Ընդունեցանք «Փարոս» լրագրին ստաշին թիւը:

